

BEVEZETÉS

Soha és semmiképp nem remélhetjük, hogy kizárólag megbízható és hű arcképek révén ismerjük meg nagyjainkat, s az ezredév első felének vezéregyéniségeit csak a művész ecsetje vagy ónja varázsolhatja elénk. A dolog természetében rejlik, hogy teljes hatalma legyen a képzeletnek, melyet csupán komoly történeti adatok, egyes, a külsőre vonatkozó megjegyzések és talán kevésbé komoly, mégis figyelmet követelő hagyományok korlátozhatnak valamennyire. És az is fontos, hogy tevékenységük szerint kell figyelmeznünk a közélet munkásaira, akiknek külső megjelenése nem tartozik a megítélésüknél tekintetbe veendő lényeges jegyek közé. Mindazonáltal ezt sem szabad egészen figyelmen kívül hagynunk.

Arcképeket voltaképp csupán ezredévünk második feléből kapunk, bár nem bízhatunk meg föltétlenül mindnek a hitelességében. Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Kinizsi Pál arcképéhez fér ugyan kétség, e kötetben való szereplésüket oly fontos történelmi munkájuk indokolja, amilyen például gróf Teleki Józsefé is. Újlaki Miklós, Vitéz János stb. külsejére a sírjaikon látható domborművekből teljes nyugodtsággal következtethetünk, mert ezekről föltehető, hogy nem a képzelet alkotásai. Janus Pannoniust egykorú miniatúra,

Mátyás királyt régi dombormű, Bakócz Tamást saját emlékére után tüntethetjük föl, elfogadva, hogy a XV. századból fennmaradt arcképekről is bővebbek, beszédesebbek a források.

Képtáraink a XVI. századtól kezdve még nagyobb biztonsággal kalauzolnak bennünket. Az olajfestmények eredeti és másolt példányai egyaránt fontosak, mert jobbadán természet után készültek. Sőt a Nemzeti Múzeumban már 1387-ből ismerjük azon, művészi értékkel bíró kis képet, mely Mária királynét, Nagy Lajos leányát ábrázolja, és egykorúságához nem férhet kétség. Ugyanakkor még a későbbiekkel szemben sem lehetünk elég óvatosak. Utješnovič-Martineznek az e könyvben közölt, s valószínűbbnek vélhető arcképe egészen más, mint a közforgalomban lévő, de például utolsó szabadságharcunk egyik-másik hőse és áldozata sincs élethíven megörökítve.

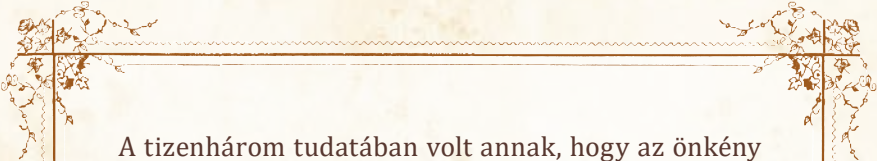
Csak a dagerrotípia és fényképirás divatba jötte után támaszkodhatunk a teljes bizonyosságra, és csupán ettől fogva mondhatjuk, hogy bővebb a választékunk, mert csökkenni kezd a portréfestéssel járó költség, s divattá lesz a fényképek osztogatása. Olyannyira, hogy neves, ám szerény igényű tudósokat is rabul ejti e szokás, kik vonásaikat máskülönben nem vettették papírra vagy vászonra.

Míg az olajfestmény hajlandó az eszményítésre, s például Daykát és Révait valóságos rómaiak gyanánt mutatta be, addig előbbiek nem értenek az önfényezéshez, legalábbis nem oly nagymértékben, s így megnyugodhatunk, hogy a pantheonban a hiteles arcot látjuk. A hű arckép ugyan esetleg csökkentheti a szemlélő illúzióját, de éppoly könnyen emelheti is. A mélyebb okokon alapuló tisztelet éppúgy tud lelkesedni a szent dicsfénytől ragyogó oltárképe, mint üvegekoporsóban őrzött megbarnult csontváza előtt. Szép tettek iránt

érett tiszteletünket nem ronthatja le egy csúnya arc, s ha ilyennel találkozunk, eggyel legalább több az érvünk, hogy nem külseje teszi az embert.

Könyvünkben százötven jeles magyar arcképét látja s rövid jellemzését olvashatja a közönség. Nem a legnagyobbakét, mert csakis hiteles arcképeket akartunk közölni, s így oly ragyogó neveket kellett mellőznünk, melyeknek különben nem volna szabad hiányozniuk. Fölvettünk ellenben olyanokat is, akiknek híre jóval kisebb érdemüknél. A névsor, az imént kifejteti talán sikerült okokból, nem teljes; nem is lehet az. Mi fogadnánk a leghálásabb köszönettel, ha a közönség, mintegy részt véve kegyeleti munkánkban, egy esetleges második kiadásban való felhasználás végett figyelemzetne a hiányokra, s jelezné, hol szerezhetjük meg egyik-másik jelesünk arcképét. Azok azonban, kiket most mutatunk be, ha csak egy részét teszik is a hazáért legtöbb érdemet szerzetteknek, mindnyájan méltók arra, hogy a magyar pantheonban éljenek tovább.

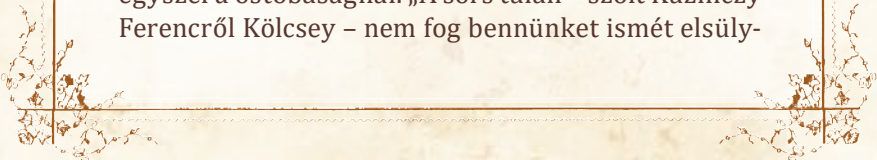
Vannak köztük, különösen az írók sorában, kiket hevesen támadtak kortársaik; kiket kicsinyeltek s kik soha nem is voltak kétségtelenül nagyok. S mégsem a szám kiegészítése végett jutottak be gyűjteményünkbe. Példát adott már az is, közülük ki mindent megtett, amire képes. Őket is eszmény vezette, s több vagy kevesebb része mindnek van abban, hogy irodalmunk forradalma oly szerencsésen zajlott le. Az a szabadító hadjárat, melyet Kazinczy az irodalom és nemzeti műveltség függetlensége érdekében kezdett, éppúgy megkövetelte áldozatait, mint az, amit Kossuth vezérelt, hogy megvédje politikai önállóságunkat. S ha emitt szobrot emelünk a tizenháromnak, hogyan fellelkezhetnénk meg azokról, kik sokkal többen voltak tizenháromnál, s kikből szintén nem hiányzott a hősiesség, sőt végzetük vigasztalanabb, mint amazoké.



A tizenhárom tudatában volt annak, hogy az önkény parancsára a bakó megölheti, de a nép sosem ítélné el őket, a névtelen hősökre azonban maga a nemzet látszott sújtani, azáltal legalábbis, hogy közönnel fogadta lelkes törekvéseiket.

Szembe fog ötleni talán az a körülmény is, hogy gyűjteményünk jobbadán az utolsó száz év jeleseit ismerteti. Ezt nemcsak a képekről főntebbről leírtak indokolják, hanem szinte magától értetődővé teszi ama tény, hogy a hozzánk közelebbi példák erősebben hatnak, illetőleg inkább követhetők, mint a távolabbiak. Egy maradt ugyan ezer éven át a hon- és munkaszeretet lényege, köre azonban annál inkább bővült és tágult, minél több téren érvényesülhetett e két fogalom. S az utóbbi száz év alatt oly gyökeresen alakult át műveltségünk, szellemi életünk és anyagi helyzetünk, hogy elsősorban e reformátorokkal kellett foglalkoznunk. Sőt a rájuk alkalmazott mérce sem lehetett oly szigorú, mint az, amellyel a régieket mértük.

Hősök, államférfiak, főpapok, tudósok és írók mellett előtérbe lépnek a földművelés emelésén fáradozó gazdák, az iparosok, kereskedők; sőt nagyobb élénkséget találunk a képzőművészetek, a festészet és szobrászat, valamint a színészet terén is. Azok, kik vállvetve alkották meg a mai Magyarországot, körülbelül együtt vannak e könyvben, melynek fő célja a történelmi tudat és, ami ezzel jár, a hazafias érzület növelése. Nem következik ebből a tekintélyek uralmának ajánlgatása; éppoly tévedés volna az, mint törvénné tenni az önteltséget és elbizakodottságot. A tekintélyekben és kinek-kinek az önmagában való elfoglaltsága egyaránt káros, mert féltudást eredményez; ez pedig – egy írónk szerint – veszedelmesebb az egyszerű ostobaságnál. „A sors talán – szölte Kazinczy Ferencről Kölcsey – nem fog bennünket ismét elsúly-



lyeszteni; s így eljön az idő, el kell az időnek jönnie, midőn az ő és az együttélők dolgozásai ragyogó művek által fognak homályba tétetni; csak a lélek, melyet ő az egésznek kölcsönzött, nem szűnik meg folyvást ragyogni és munkálni, míg a nemzetség utolsó szikrája el nem hamvad... És ti, hívek, hol vagytok? hol a hála, mit a hazától érdemlétek? hol a könyv, mely szentté tenné a sírdombot, mit hamvaitok fölött a mindennapi szokás szűken hányatott?! Epések lesznek talán szavaim – végzi Kölcsey –, de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit, az író, el tudta feledni; mely Faludyt, míg élt, nem ismeré; mely Révairól hallani sem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évét szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és halt...”

Túl nem becsülve a valót, meg kell adnunk az érdem jutalmát, mit az úgysem követel, de mit önérzetünk maga sem engedhetne el. „Csak törpe nép felejteth ősnagyságot.” E könyv megjelenése után tizenkét évvel, azaz 1896-ban a honfoglalás ezredéves emlékűnépét üli a nemzet. S ha lezárja az ezer évről vezetett számadó-könyvét: akaratlanul is végig kell futnia újra a roppant tömeggé halmazódott tételeken, összegeznie mindent, a nyereséget a veszteséggel egybevetnie, hogy rájöhhessen, miként áll. – Lerótta-e minden adósságát, amivel honának és amivel nagyjainak tartozott? Nem fogadott-e el ezektől oly tőkét, melyet vagy nem kamatoztatott eléggé, vagy éppen el is vesztett, mivel nem tudta forgatni? Következetes volt-e magához, vagy csak az esélyekre bízta ügyét? – Javított vagy rontott-e hitelén? Szilárdabban áll-e most, mint valaha, midőn a kezdet nehézségeivel küszködött? – „Őseitek parányi fészkeket raktanak? – Szedjétek össze a romokat, s tegyetek belőle mély alapot jövődjéé nagyságnak.

Apró harcokat vívtak? – Növesszék a békeesség műveit temérdekekké.

Változékonyságban sínyletek? – Változzatok ti is, mint a lepke, nemesebbnél nemesebb alakokra.

Emlékeik nem maradtak? – Mi tilt, hogy emeljetek nekik? – Mi tilt, hogy Tinódiak helyett magatok álljatok elő lángénekekkel?

Minden kő, régi tettek helyén emelve; minden bokor, régi jámbor felett ültetve; minden dal, régi hősről énekelve; minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelenkorban magasabbra emelkedhetni, érzelmeiteknek, gondolataitoknak s tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat és célrahatást szerezni s egész lényetekre bizonyos nemesítő, saját bélyeget nyomni, mely nélkül mind az emberek, mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok, mint párányi vízcsepp az óceánban, tolongani.”

A történelem betűi nem holt betűk: beszélnek és tanítanak, s a belőlük levonható tanulságok elől nem zárkozhat el a nemzet. Ifjúnak és öregnek egyaránt becsülni kell tudnia a múltat, melyben állami létünk s egész társadalmunk gyökerezik. Nem hozhat létre az a jövőre kiható jeles alkotást, kinek nincs érzéke a letűntek érdemei iránt.

Szerencsére nem lehet sarkalatos elvvé emelni a közepszerűséget, s mindig lesznek egyesek, kik nagy elmét nagy szívvel egyszerre bírnak, és akikre, épp ezért, tisztelettel fog föltekinteni koruk. De az érzeteknek is szükségük van a fejlődésre, s e finomodás arányában fog gyarapodni a nemzeteket alkotó és összetartó erő. Az első ezredévet megérő s a másodikat megkezdő nemzedéknek szép és fontos feladata abban áll tehát, hogy a múlt tanulságain épült hitét átvigye a jövőre.

Századunk derekán középkori intézmények buktak meg, s eszmékben, nézetekben rohamos válto-

záson ment át a nemzet; de azért kinek fülében nem csengenek azok a szavak, amelyeket Deák Ferenc oly válságos körülmények között mondott 1861-ben?

„Lehet – így szólt a nemzet bölcse –, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra; de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk; hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését s mi felelősek vagyunk a haza s önlelkiismeretünk előtt. Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. Túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges.”

Szenvedésektől félve, önmaga semmiről sem mondott le nemzetünk; s idő és kedvező szerencse vissza is hozta mindig, amit erő és hatalom vett el tőle. Hála és kegyelet érte a múlt nagyjainak! Többet adtak ők nekünk a lefolyt századok dicsőségénél, mert bizalommal töltötték el szívünket a jövő munkájának sikerei iránt. S míg Árpád sírját keresi, Batthyány és Deák földi maradványai fölé máris oltárt emelt az a nép és az a nemzedék, mely szobrokban dicsőíté az újkor annyi jelesét, s mely gyakorlatiasabb iránya mellett sem lett „incuriosa suorum aetas”, az övéi iránt hálátlan kor.

Leróhatja-e háláját valamennyi nagyja iránt, állíthat-e Pantheont az ezredév hőseinek?

Bár szívébe zárná minden magyar azoknak érelyét, kiket szerény könyvünk, a „Magyar Pantheon” hoz emlékezetébe!